

Dorry de Beijer – Wat is een menswaardig leven? (1990)

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 24 november 1990

Inleiding

Voortplantingstechnieken zijn een uitdaging om een feministische visie te ontwikkelen op wat een menswaardig bestaan nu eigenlijk is. Dorry de Beijer wil met haar boek *En de vrouw die kiest een kind*, een pad uitzetten. In de serie 'Op reis..., feministisch theologische verkenningen', verschijnt eind deze maand het tweede deel. De moraaltheologe Dorry de Beijer heeft haar doctoraalscriptie uitgebreid. Met dit materiaal wil ze vrouwen helpen over de ingewikkelde voortplantingstechnieken na te denken en zich daarover een mening te vormen.

Kan het anders? Hoe zou de voortplanting in onze samenleving gereguleerd moeten worden en wat is de rol van de technologie daarbij vanuit de visie van feministen?

Nieuwe vragen

De Beijer: 'Nieuwe vormen van voortplantingstechnologie – en ik beperk me tot de bevruchtings- en selectietechnieken – stellen ons voor nieuwe vragen. Zijn vrouwen niet al te vanzelfsprekend op sommige punten met die techniek meegegaan? In onze samenleving wordt grote waarde gehecht aan gezondheid en lichamelijke gaafheid. In hoeverre is dat voor feministen die zelf recht van lijf en leden zijn nog steeds vanzelfsprekend? In hoeverre verstaan zij zichzelf slechts als consumenten van technologie en komen zij dus niet verder dan te pleiten voor autonomie, het zelf maken van keuzes? Ik denk dat vrouwen tegelijkertijd moeten proberen meer greep te krijgen op de voortplantingstechnologie als geheel.'

Waarom heeft u als moraaltheologe voor deze ingewikkelde problematiek gekozen?

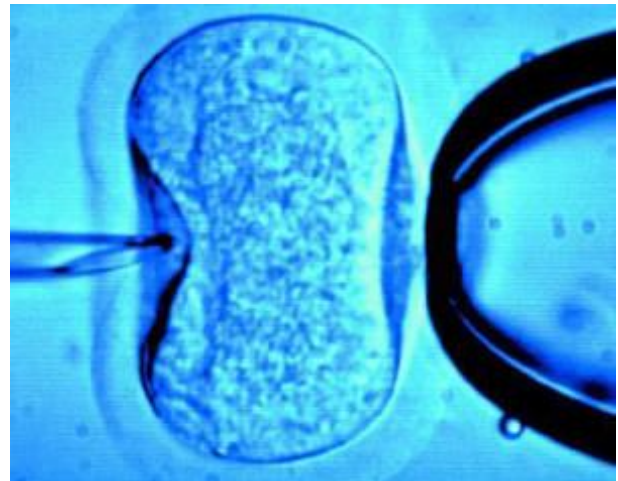
'In Nijmegen bestudeerden we nieuwe vormen van ouderschap. In die periode lazen we over een nieuwe bevruchtingstechniek, de *in vitro fertilisatie* (IVF). De berichten daarover waren zo positief dat ze mij verdacht voorkwamen. Ik proefde opnieuw een vooruitgangsoptimisme dat de hele techniek kenmerkt. Als theologe heb ik daartegen al bezwaar, maar vanuit de ervaringen van vrouwen met deze technieken nam mijn argwaan nog toe. Maar ik had ook mijn vragen bij de eerste reacties van vrouwen zelf. In de internationale pers werd nogal afwijzend gereageerd op een manier die tekort deed aan de problemen waar vrouwen zelf voor komen te staan. Ik was verbaasd dat er zo'n massale afwijzing was van de technologie als zodanig. Ik vond dat vooral het verdriet dat vrouwen ervaren in een ongewenste kinderloosheid volkomen genegeerd werd. Voorbij gegaan werd ook aan de ingewikkelde

dilemma's waar vrouwen voor komen te staan bij prenatale diagnostiek en selectieve abortus. Speciaal denk ik ook aan de problemen van gehandicapte vrouwen die tot op zekere hoogte baat kunnen vinden bij medische technologie. Tegelijkertijd deel ik met andere feministen de verontrusting over de toenemende technologische en medische beheersing van de voortplanting en heb ik het idee dat IVF daarin een nieuwe fase heeft ingeluid.'

Vrouwen hebben ook een achterstand in de medische en technische wereld. U roept vrouwen op zich een mening te vormen over voortplantingstechnieken. Zijn vrouwen niet kansloos om daar greep op te krijgen?

'Alle burgers hebben op dit punt een achterstand. Tegelijkertijd zijn het vrouwen die deze techniek het meest aan den lijve ervaren. Vrouwen zijn ook nog steeds door de historisch gegroeide arbeidsdeling in onze samenleving degenen die de technologie niet produceren. Het is belangrijk dat vrouwen zowel als technici of

natuurwetenschappers, maar ook als politici en artsen zich steeds meer in die bolwerken begeven waar tot nu toe mannen de dienst uitmaakten. Als ze dat niet doen en alleen consumenten blijven, worden ze voor keuzes geplaatst, of ze willen of niet, waarvan het nog maar de vraag is of zij dat soort keuzes willen maken. De keuzes die de technologie ons in het algemeen voorlegt zijn bijna altijd in overeenstemming met de maatschappelijk heersende waarden en worden bijna altijd als de juiste ervaren; de keus bijvoorbeeld die de techniek vrouwen voorlegt om toch moeder te worden of om een 'gezond' kind te krijgen.'

U ziet dat er een discussie op gang komt in de maatschappij over de doelen waaraan het geld in de gezondheidszorg wordt besteed. Tegelijkertijd wordt er bezuinigd op voorzieningen voor bejaarden en gehandicapten. Toch is er wel geld voor voortplantingstechnieken.

'Dat is een merkwaardig verschijnsel in onze samenleving. Daarmee raak je aan de vraag naar de rechtvaardige verdeling van de middelen in de gezondheidszorg. Veel mensen vinden het ongerijmd dat er aan de ene kant veel geld wordt uitgegeven aan technische ontwikkelingen die slechts voor een kleine groep resultaat opleveren – IVF is niet succesvol – terwijl er aan de andere kant een beleid wordt gevoerd waarin er nog steeds veel te weinig geld is voor echt goede zorgvoorzieningen waardoor mensen met een handicap bijvoorbeeld zelfstandig kunnen leven. Regeringsbeleid bepaalt mede het beeld dat een samenleving heeft van wat het betekent om te leven met een handicap, soms ben ik bang dat er een tendens op gang komt dat er mensen geboren moeten worden die nuttig zijn voor de samenleving, met name in economische zin en daar horen lichamelijke gaafheid en geestelijke 'volwaardigheid' bij.'

Waarom houdt u zich als theologe hiermee bezig?

'Theologen kunnen bij uitstek bezig zijn met de vraag wat *gelukt* mens-zijn is. Het visioen van gelukt mens-zijn is niet per definitie een christelijk voorrecht. Elk mens heeft zo'n visioen. Juist daarom is het een taak van theologen om utopieën die achter of in de technologie aanwezig zijn aan het licht te brengen. Technologen ontkennen vaak dat ze utopieën hebben, maar ze zijn vaak verborgen aanwezig. Theologen moeten proberen er achter te komen welk

mensbeeld en eventueel zelfs welk godsbeeld daar achter schuil gaat. Ik denk ook dat het een taak van theologen is, van feministische theologen ook, die in een christelijke traditie willen staan, om die mensbeelden te evalueren en daarover een waardering uit te spreken; niet alleen te analyseren maar ook te zeggen: dit is wel of niet conform wat in de christelijke traditie als het meest waardevolle wordt vastgehouden. Ik vind het opvallend dat ook in de spontane reacties op de nieuwe technologische ontwikkelingen theologische vragen worden gesteld; bijvoorbeeld de titel van het VPRO TV programma *'Beter dan God'*. God met een hoofdletter nog wel. Wie had dat gedacht van een gesecculariseerde programmamaker.

Veel mensen hebben het gevoel dat de mens een grens overschrijdt; hoogmoedig of overmoedig wordt.

Blijkbaar ervaren veel mensen dat wij de grenzen van ons eigen mens-zijn overschrijden en daarmee op een terrein komen dat niet voor ons is weggelegd. Dit is echter moeilijk aan de orde te stellen in een samenleving waarin God niet meer aanwezig is. Ik denk dat het opnieuw een taak is voor theologen, niet om zomaar in die nieuwe ruimte met een nieuwe God te komen, maar om opnieuw de vraag te stellen, de klassieke vraag dus: waartoe zijn wij op aarde? Eén van de dingen die ik aan het eind van mijn boek noem is dat we misschien als feministische theologes opnieuw zouden moeten nadenken over het mens-zijn als medeschepster van God, dus datgene waarin wij op God gelijken, en het mens-zijn als verschillend-zijn van God. Daarmee zou ik de aandacht willen vragen voor de eindigheid van het mens-zijn en voor de maat die daarmee ook gegeven is aan technologische ontwikkelingen.

Als het gaat om de analyse en de evaluatie van het mensbeeld dat achter technologie schuil gaat, dan denk ik dat het een specifieke taak is voor feministische theologes om te onderzoeken in hoeverre dat mensbeeld toch niet weer eenzijdig wordt; wat als universeel mensbeeld wordt gepresenteerd, is toch weer een patriarchale vertekening. Mijn conclusie is dat het een tamelijk gemankeerd mensbeeld is dat sterk westers is en uitgaat van de individuele autonomie van het zelfgenoegzame individu.

Het begrip dat voor feministische theologie zo belangrijk is, dat van de relationaliteit en van de verbondenheid van alles en iedereen, is het technologisch mensbeeld vreemd. Bovendien gaat het om een mannelijk mens die geen vrouw nodig heeft die hem baart en draagt. Dat is een ontkenning van een van de gestalten van het vrouw-zijn. De nadruk komt te liggen op de foetus en diens kwaliteit en niet op de zich ontwikkelende relatie tussen moeder en kind en eventuele morele aspecten daarvan. Het feit dat het fundamentele mensbeeld dat van het individuele autonome individu is, het westerse individu, houdt opnieuw een ontkenning in van het relationele aspect, dus van het feit dat in dat liberale mensbeeld geen plaats is voor ouders en kinderen. Het moederschap wordt in dat mensbeeld sterk gereduceerd tot een passieve voedingsbodem voor de kwalitatieve foetus. Ik denk dus dat feministische theologie op zoek moet naar een ander verbeelding van het moederschap. Alleen al het feit dat er gefantaseerd, of misschien al wel gewerkt wordt aan kunstmatige baarmoeders is heel symbolisch, dat mannen daar überhaupt op komen!

Wat is feministische ethiek anders dan ethiek in het algemeen?

'Ethiek is voor mij systematische reflectie op het handelen van mensen en de door mensen geproduceerde instellingen vanuit de invalshoeken van goed en kwaad, menswaardig, mensenwaardig.

Feministische ethiek doet dat ook. Wij denken dus niet alleen na over het handelen van vrouwen of over vrouwen alleen. Wij denken ook niet alleen na hoe het handelen van mannen vrouwen onrecht aandoet ; dat doen we ook en dat is een van de belangrijkste dingen. Het leuke van feministische ethiek is dat wij over alles nadenken vanuit een feministische visie op de werkelijkheid. Wij brengen daarin niet alleen de positie van vrouwen naar voren of de gevolgen van bepaalde ontwikkelingen voor vrouwen, maar ook de inbreng die vrouwen zelf ontwikkelen op alle mogelijke thematieken. Zij maakt ook altijd een analyse van de machtsverhoudingen. In de voortplantingstechnologieën bijvoorbeeld stelt zij de vraag of daarin de machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen worden weerspiegeld en wat de gevolgen van die technologie voor vrouwen zijn. Daarnaast heeft ze vanuit de inbreng van vrouwen belangrijke zaken te melden over wat waardevol of rechtvaardig is voor iedereen. Wat feministische ethiek eigenlijk doet is dat ze vanuit een concrete keuze, die je wat mij betreft ook eenzijdig mag noemen, voor een bepaalde groep die nog steeds aan de verkeerde kant van de machtsverhoudingen zit, een visie ontwikkelt op datgene wat alle mensen aangaat. Met andere woorden; vanuit een bepaalde particulariteit uitspraken doet over de universaliteit. Het gaat niet alleen over gerechtigheid voor vrouwen, maar over gerechtigheid voor alle mensen en de schepping. Vaak wordt nog gedacht dat deze ethiek zich beperkt tot vrouwen thema's of het vrouwenboekje.'

Als u zegt dat vrouwen over alles wat te melden hebben en u constateert tegelijk dat vrouwen weinig invloed hebben op beleid en bestuur, is dit dan niet een wat utopische voorstelling van zaken?

'Misschien is het pretentius, maar dat mag ook wel. Ik vind dat de invloed van vrouwen begint toe te nemen ondanks alle tegenwerking die ze nog steeds ondervinden. De enige manier om invloed te krijgen is om visies te ontwikkelen zodat we niet steeds terugverwezen worden naar het vrouwenhoekje, en door te laten zien dat we werkelijk essentiële zaken te melden hebben, bijvoorbeeld over hoe wij als mensen met onze natuurlijke omgeving zouden moeten omgaan. De analyses die feministes en feministische theologes maken over de samenhang tussen uitbuiting van milieu en de uitbuiting van vrouwen wordt nog steeds veel te weinig opgenomen door de reguliere ethiek. Ik zie wel mogelijkheden en het is ook belangrijk om te bedenken dat ook de gangbare ethiek geen massief blok is en dat daarbinnen ook mannen en vrouwen zijn die dezelfde vragen stellen over de grote invloed van de technologie op de samenleving, de toename van de medische macht en de invloed van de technologie op de voortplanting. Er moeten contacten en gesprekken komen met elkaar en dat zal er heel pittig aan toe gaan.'

U stelt dat feministes merkwaardig stil zijn gebleven als het om voortplantingstechnologieën gaat. Heeft dat met het ontbreken van een visie te maken? Rondom de abortus is toch een hele beweging geweest?

'In het begin is het stil geweest en nu is het weer stil. Ik heb een analyse van de discussie in Nederland gemaakt die vooral door witte vrouwen tussen 1985 en 1988 is gevoerd. Nu lijkt het openbare debat stil te liggen terwijl het interessant wordt en er elementen zijn aangedragen waardoor juist een visie verwoord kan worden.'

Feministen zijn te veel blijven staan bij de vraag in hoeverre de nieuwe vormen van de voortplantingstechniek de keuzevrijheid zouden bevorderen dan wel beperken. Ze zijn dus ook blijven steken bij het handhaven en waarborgen van de individuele autonomie van individuele vrouwen. Wat ik al enkele jaren probeer te zeggen is dat die keuzevrijheid een fundamenteel

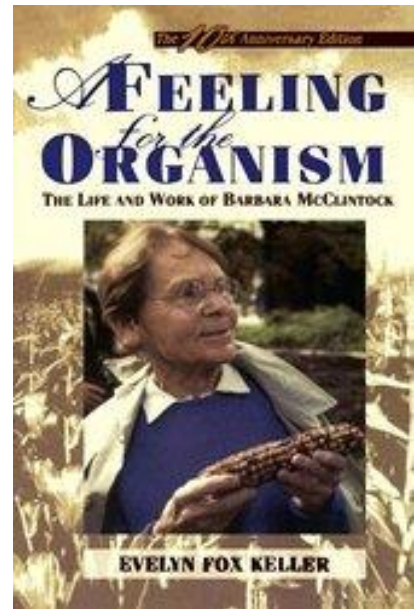
goed is maar niet het hoogste goed. Als de strijd er alleen maar om gaat die keuzevrijheid te realiseren, laten we het geheel van de ontwikkelingen lopen en daardoor zullen de negatieve gevolgen voor vrouwen des te scherper zijn. De nadruk op de individuele autonomie zal zich tegen alle vrouwen keren. Dit kan alleen overwonnen worden door het ontwikkelen van een visie op de thematiek zelf. Je kunt niet volstaan met afwijzing, al heeft die technologie nog zoveel onrecht en ellende gebracht. Gelukkig heeft het feministische debat wel tot een zekere mate van herbezinning geleid, bijvoorbeeld wat Tine Halkes doet in haar boek En alles zal worden herschapen en het werk van Evelyn Fox-Keller en andere feministische natuurwetenschappers.'

U schrijft dat de visie van het medeschepster zijn van God een perspectief geeft om het achterliggende mensbeeld in de cultuur van de technologie te toetsen: in hoeverre kan de technologie voor allen een leven helpen scheppen dat met recht menswaardig genoemd kan worden. Wilt u daarmee de technologie in dienst stellen van een menswaardig leven?

'Ja, en dan gaat het om de vraag wat een menswaardig leven is. Dat is een relativisering van de huidige tendens, die ook in een deel van de vrouwenbeweging aanwezig is, om het individuele verlangen voorop te stellen. Dat kan inhouden dat voor bepaalde groepen vrouwen grenzen worden gesteld aan hun verlangen ten gunste van andere groepen vrouwen hier in Nederland of zelfs in de derde wereld. Dan gaat het om vrouwen die een kwetsbaarder maatschappelijke positie hebben dan andere vrouwen. Verschillen tussen vrouwen onderling is op dit moment een belangrijk discussiepunt in de vrouwenbeweging.

Wat ik het meest dringend vind is wat maatschappelijke positie kwetsbaarder zijn dan vrouwen en mannen die bij gebleken onvruchtbaarheid geen kinderen kunnen krijgen. Zij zijn in principe gezond en zij hebben andere mogelijkheden om hun leven zinvol in te vullen, terwijl dat voor mensen met een handicap veel moeilijker is.

Heleen Dupuis zegt en waar ik het mee eens ben, dat mensen met ernstige handicaps in zowel hun lichamelijke bestaan als in hun Dat zijn objectief vaststelbare criteria. Als je als samenleving de vraag stelt hoe we de technologie menswaardig willen inzetten, zullen we keuzes moeten maken en overeenstemming moeten bereiken over de vraag welke groepen maatschappelijk gezien zwakker zijn en daarom meer aandacht verdienen. Dat ligt in het verlengde van een feministisch ethische benadering die uitgaat van een voorkeursoptie voor mensen die het meest kwetsbaar zijn. En dan heb ik het nog niet eens over de mondiale verhoudingen. Ik zou graag willen dat de technologie ingezet wordt om machtsverschillen op te heffen. Wat nu gebeurt is dat de technologie mensen en groepen selecteert in wie 'normaal' zijn, dus het ware mens-zijn vertegenwoordigen, en wie niet. Dat noem ik de macht van de norm van de technologie. Dat is

een sluipende macht die je niet zomaar door wetten kunt tegenwerken. Die tegen te gaan vereist een openbare maatschappelijke discussie over wie mensen zijn en wie niet. Wij zeggen zo gemakkelijk: natuurlijk, iedereen is mens. Maar in de praktijk blijkt dat de samenleving daar niet naar handelt. Technologieën werken door middel van die normering juist een versterking van de bestaande verschillen in de hand, want ze reproduceren ze. Wij leven in het Westen in een democratische samenleving waarin iedereen gelijk is, heet het, maar tegelijkertijd wordt er op allerlei manieren subtiel onderscheid gemaakt in wie het ware mens-zijn letterlijk en figuurlijk meer belichaamt dan de ander. Dat moeten feministen ter discussie stellen, ook in eigen kring.

Dorry de Beijer: En de vrouw die kiest een kind. Uitgave Gooi en Sticht. Prijs f 28,50